

Bartha Csilla szerk.

Cigány nyelvek és közösségek a Kárpát-medencében (Kassai Ilona)

NEMZETI TANKÖNYVKIADÓ. BUDAPEST. 2007. 342 OLDAL

Körkép a cigányokról és nyelveikről



A kötet a Magyar Tudományos Akadémián 2003-ban azonos címmel megrendezett, nagy sikerű konferencia anyagát adja közre néhány megkerülhetetlen, immár klasszikussá vált, korábban megjelent közleménnyel együtt. Az már a tartalomjegyzékből (5–6) kiderül, hogy nem „délibabos” tudományoskodásról van szó, hanem a cigánykutatást magas szinten művelő szakemberek eredeti kérdésfeltevéseiről és ezek minél teljesebb, tudományos igényű megválaszolásáról. Külön-külön mindegyik szerzőt ismeri a szakma, értékeli is tevékenységüket, ám áttörésre mégsem került eddig sor, mert elaprózódtak az erőik. Ebben a kötetben végre megtörténik a szinergia: az olvasó egyik ámulatból a másikba esik, amikor egymás után olvassa a tematikus blokkokba szervezett, egymás hatását erősítő tanulmányokat. A színtér a Kárpát-medence, amely mint földrajzi egység keretbe

foglalja az itt élő cigánysággal kapcsolatos tanulmányokat.

A kötetet az előzményeket és a közreadott tanulmányokat röviden ismertető szerkesztői bevezetés nyitja (7–15), ezt követi a tanulmányok szerzőinek tárgyyszerű bemutatása (16–17), ami mintegy felkészíti az olvasót a tanulmányok elolvasására.

Az első blokkban, amelynek tárgya a cigány nyelv és a cigány népesség, Szalai Andrea *Egységesség? Változatosság? A cigány kisebbség és a nyelvi sokféleség* című tanulmánya (20–51) kitérő leírását adja a cigány nyelvek és a cigány népesség sokféleségének, s ezzel számos, a mindennapjainkban, de még a tudományos diskurzusban is benne élő tévhitet oszlat el. Éppen a leírás alapozó jellege miatt érzi az olvasó kevés hasznot hozónak a következő tanulmányban Orsós Anna hasonló kérdésekről szóló, lazább stílusban és kevesebb tudományos szigorral fogalmazott fejtegetéseit. Részéről elég lett volna, ha – a címnek megfelelően – az előző tanulmány végén jól felvezetett beás nyelvről és beszélőkről ír, hiszen a cím *A beás nyelv Magyarországon* (52–70), de fegyelmetesebben, mint tette, és kitérve a beás nyelv alaktanára is, amelynek a tudományos leírásával kapcsolatban mindössze azt írja, hogy az már elkészült, ám a részletekről sajnálatos módon semmit nem tudunk meg. A tudományosan ugyancsak leírt hangtanból is jóformán csak a hangrendszerek táblázata került be a tanulmányba, de nem kapunk leírást e hangok viselkedéséről a nyelv szövetében. Pedig ez volna az igazán érdekes. Szerencsére a következő tanulmányban Tólos Endre a modern nyelvészet módszereivel nyújt korszerű áttekintést a cigány nyelvekben működő fonológiai szabályokról s ezek forrásairól, így az olvasóban kialakul egy kép arról, hogy miként működnek hangállományukat a cigány nyelvek az elkerülhetetlen két- és többnyelvűségi körülmények között. A *Fonológiai szabálykölcsonzés a cigányban* című tanulmány (71–77) általános nyelvészetileg is igen pozitív értéket képvisel, s egyike a kötetben újraközölt, megkerülhetetlen írásoknak.

A második blokkban helyet kapott két tanulmány a nyelvi szocializáció, a nyelvi hátrány és az oktatás kérdéskörét taglalja, egymást igen jól kiegészítve, hiszen Réger Zita *Nyelvi szocializáció és nyelvhasználat magyarországi*

cigány nyelvi közösségekben címmel klasszikussá vált, úttörő tanulmánya (80–116) bemutatja a cigány szocializáció igen változatos és a maga kontextusában az általunk gyakorolt szocializációnál messzebbre tekintő formáit, Forray R. Katalinnak *Az iskola és a cigány család ellentétei* című tanulmánya pedig (117–125) – hipotetikus modellként – bemutatja, hogy éppen ez a szocializációs mód gátolja meg leginkább a cigány gyerekeket abban, hogy a többségi iskolában gyakorolt ismeretszerzésben sikeresek legyenek, és a velük kapcsolatos tanári elvárásoknak megfeleljenek.

A harmadik blokk tárgya nem kevésbé fontos, hiszen a nyelvi jogokat járja körül a teljes tiltástól (lingvicizmus) a megengedő pluralizmusig. Yaron Matras példamutató alapossággal megírt tanulmánya *A romani jövője: A nyelvi pluralizmus politikája felé* címmel (128–146) – hasonlóan az első blokkban helyet kapott nyelvi körképhez – plasztikusan mutatja be a cigányság egészében, hogy mennyire elfogadók egymás nyelvével kapcsolatban, őket tehát az előrevivő pluralizmus jellemzi. Alighanem ezért mondhatók sikeresnek a kodifikálásra irányuló, a szerző által jelzett transznacionális törekvések. Ugyanakkor a magyar többségi társadalom részéről inkább a skála bal felén elhelyezkedő, nyelvi diszkriminációt megvalósító lingvicizmus működik a cigány nyelv hivatalos használatáról rendelkező jogi dokumentumokban. Ezt a hivatalos magatartást mutatja be mind Kontra Miklós, mind Forray R. Katalin cikke az oktatási jogok vonatkozásában, de míg Kontra *Cigányaink, nyelveik és jogaik* című cikke (147–151) – igen kritikusan – a törvénykezési alapok kimunkálatlanságát és olykor dezinformációra alapuló voltát hangsúlyozza, Forray *Nyelvpolitika – A cigány nyelvek oktatásának helyzete* című cikke (152–168) – a jó szándékot előtérbe állítva – igyekszik bemutatni a részletek tekintetében megfigyelhető folyamatos pozitív változásokat, amelyeknek legalábbis egy része az Európai Unióhoz való csatlakozásunk következménye.

A negyedik blokkban a beszédmódok, kultúrareprezentációk és nyelvvideológiák kerülnek terítékre, igen eredeti kutatási eredmények formájában. Réger Zitának a cigány kisgyermek szocializációjában igen fontos szerepet kapó ugratásról tartott, videofelvételeken alapuló előadása már 1996-ban nagy sikert aratott az Isztambulban rendezett nemzetközi gyermeknyelvi kongresszuson, tanulmányá érlelése pedig – *Az ugratás a cigány gyermekek nyelvi szocializációjában Magyarországon* címmel (170–193) – igazi kincseket hozott felszínre a második blokkban szereplő tanulmány eredményei mellé. Horváth Kata új szempontú tereptanulmánya azt a közismert tényt dokumentálja – résztvevő megfigyelőként gyűjtött adatok alapján, tehát belülről –, hogy minden beszélőnek van viszonyulása a saját nyelvhasználatához, azt pontosan el tudja helyezni az adott térben. Ezt fejezi ki találóan a tanulmány címe: „*Mire teszed magad?*” A „*cigány*” mint különbség diszkurzív konstrukciója a hétköznapi interakciókban (220–241). A tudomány számára pedig az a hozadéka, hogy feltárja, milyen szervesen egészülnek ki a nyelvről való ismeretek, ha a kultúra sajátosságai felől közelítünk a nyelvhasználat elemzéséhez. A központi kategória a megszólító kihívás (interpelláció), amely rokonságot mutat a Réger által vizsgált ugratással. Kovalcsik Katalin egyenesen a kultúrareprezentációkat vizsgálja meg, mégpedig egy vitatott identitású, románul beszélő olténiai rudár közösségben, amely számára központi fontosságú saját identitásának megerősítése a saját múlt, saját ünnep, saját vallás együtteséből kialakuló sajátos kultúrareprezentációk által. A tanulmány címe pontosan ezt fejezi ki: *Szimbolikus kultúrareprezentációk egy olténiai rudár közösségben* (194–219). A leírtakat eredeti fényképek és a szerző által a közösségben lejegyzett kultikus énekek kottái hitelesítik.

Az ötödik blokk a cigány nyelv megőrzésének/cseréjének a dilemmájával foglalkozik gondosan megtervezett szociolingvisztikai felmérések alapján. Elsőként Bartha Csilla programadó tanulmánya *Nyelvcseré két magyarországi oláh cigány közösségben – „A régiek a régi cigányt beszélik, mi már kavarjuk”* címmel (244–265) ismerteti meg bennünket a nagy ívű, több kisebbségi nyelvi közösségben azonos forgatókönyvet alkalmazó kutatás elméletével és gyakorlatával, s mutat rá arra, hogy mennyire nehéz még egy ilyen szigorú módszer alkalmazása mellett is egyértelmű választ adni arra a kérdésre, hogy mi várható nyelvi tekintetben az általa vizsgált két, északkelet-magyarországi oláh cigány közösségben, hiszen a kvantitatív kutatások

pozitív, a nyelvmegőrzés irányába mutató előrejelzéseit gyengítik a kvalitatív vizsgálat eredményei, a való élet kiszámíthatatlan nyelvhasználati helyzetei és még számos más tényező. Orsós Anna egy dél-baranyai beás közösségben, Mánfán végezte el a Bartha Csilla és Borbély Anna által kimunkált kérdőív alapján a kutatást, amelynek *A beás nyelv megőrzésének lehetőségei* címet adta (266–293), s adatai alapján ő sem tudott beszámolni a nyelvcsere folyamatának a visszafordításáról, legfeljebb a megtorpanásáról. Végül helyet kapott itt egy, a szlovákiai Bőshöz közel eső település, Malomhely romáinak a nyelvi helyzete is Menyhárt József és M. Pintér Tibor vizsgálódásai alapján, erről *Nyelvek és lehetőségeik Malomhelyen* címmel számoltak be (293–306), mondanivalójukhoz néhány fényképet is mellékelve. Az ottani telepi romák nyelvi helyzetét az teszi változatosabbá, hogy magyarok közelében élnek, de Szlovákiában, tehát a hivatalos államnyelv a szlovák, amelyet elvben valamilyen szinten minden romának ismernie kell. A kutatás azt firtatta, hogyan alakul a telepi romák nyelvtudása, a három nyelvből hányat tanulnak meg, milyen szinten, mikor használják, és mi várható. Az eredményekből kitűnik, hogy nagyon erős a romani képvisellete, mellette a magyart tanulják el szomszédaiktól, és használják mindennap, s csak elvétve kerülnek kapcsolatba a szlovák nyelvvél, tehát végső soron romani–magyar kétnyelvűségben élnek.

A hatodik tömb legalább olyan fontos, mint a megelőző öt, hiszen ebbe olyan fontos információk kerültek bele, mint egy-egy hazai és nemzetközi bibliográfia a cigány nyelvek tanulmányozásához, amelyek megbízhatóságuknál fogva komoly segítséget nyújthatnak a kezdő kutatóknak és a cigánykérdést tanulmányozó érdeklődőknek a könnyebb és pontosabb tájékozódásban. A *Romani és beás nyelvészeti tanulmányok és oktatási segédanyagok válogatott magyar nyelvű bibliográfiája* című gyűjtemény (308–316) áttekinthető műfaji tagolásban adja közre a magyar nyelven hozzáférhető anyagokat, míg a *Romani nyelvészeti kutatások nemzetközi ajánló bibliográfiája* című gyűjtemény (317–332) a legkülönbözőbb idegen nyelveken, többek között angolul, németül, olaszul, oroszul, franciául, románul, csehül megjelent forrásokat tartalmazza impozáns bőségben.

A kötetet záró angol összefoglaló (333–342) a szerkesztői bevezetést ismétli meg mindazok hasznára, akik magyarul ugyan nem tudnak, de szeretnének tudomást szerezni a tágabb régióinkban folyó, cigányokra irányuló kutatásokról.

A könyv egészére elmondható, hogy – egy-két, részben szóvá tett egyenetlenség ellenére – rendkívül értékes kutatási eredményeket és tájékoztató anyagot ad közre, jó koncepció alapján, számos helyen kiigazítja az államigazgatási gyakorlatban és a népszámlálási adatfelvételben mutatkozó tévedéseket is, eufemizmusoktól mentes tudományos prózájával pedig hozzájárul ahhoz, hogy a kérdéskörrel elfogulatlan, előítéletektől mentes képet kapjon az érdeklődő olvasó. Végül megemlítem, hogy a borító telitalálat, méltó módon vetíti előre a mögötte megbújó értékes szöveganyagot.

Kassai, Ilona: Overview of the Roma people and their languages

Az írás szerzőjéről

Kassai Ilona

Pécsi Tudományegyetem, Pécs, Magyarország; MTA, Budapest, Magyarország

kassai[kukac]nytud.hu